

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.07:340

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.13>

Корсун С. І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та педагогіки
ПВНЗ «Університет сучасних знань»*

Петер Плавчан

*професор, ректор, виконувач обов'язків голови Вченої Ради
Університету Данубіуса*

Йозеф Затько

*доктор права, доктор філософії, почесний доктор,
почесний професор, LL.M, MBA, президент
Європейського інституту безперервної освіти*

ПРОФЕСІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

PROFESSIOGRAPHIC STUDY OF THE ACTIVITIES OF THE EMPLOYEE OF THE TAX SERVICE OF UKRAINE

У статті аналізуються підходи до професіографічних досліджень діяльності працівників різних професій. Відзначається, що існуючі тенденції до наукового обґрунтування професіографічних досліджень відповідних професій викликані також фактором появи нових професій та спеціальностей, таких як до цього на ринку праці були невідомі, а з'являються завдяки розвитку економіки та науково-технічного прогресу.

Автори звертають увагу, що професія працівника державної податкової служби, з відповідними професійними задачами, в Україні виникла на зорі незалежності. Поряд із цим, функції працівників податкової служби, постійно перебували у процесі нормативно обумовлених змін та трансформацій. Певна стабільність у цьому питанні спостерігалася після прийняття Податкового кодексу України, який набув чинності з 1 січня 2011 року.

Автори поставили собі за мету – проаналізувати та дослідити аспекти професійної діяльності працівників державної податкової служби України та виокремити умови та характеристики трудової діяльності професії працівника податкової служби використовуючи професіографічні підходи та методи.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження умов у яких доводиться працювати податківцям, звертають увагу на проблему ухилення від сплати податків та питанням психологічних механізмів цього явища. Найбільш вагомими факторами відношення людини до сплати податків, на думку дослідників, є: демографічні змінні величини (вік, стать, доходи, соціальний клас, економічне становище, освіта, політичні вподобання, тощо); відношення до мети (відношення до фінансової влади, уряду, податкових інспекторів); особистісні риси людини (несхильність до ризику, догматизм).

Дослідження психологічних особливостей професійної діяльності працівників податкової служби проводилося на підставі запропонованого авторами опитувального листа, що включає в себе перелік основних умов та особливостей діяльності, які можуть справляти безпосередній вплив на професійну діяльність працівників даної професійної сфери.

Дані отримані у результаті дослідження дають змогу підійти до формулювання розгорнутого переліку умов та характеристик трудової діяльності професії працівника податкової служби України. Наявність виокремлених високо значимих факторів професійної діяльності може бути оцінена, як вимоги, що професія пред'являє до працівника чи кандидата на посаду. У подальших дослідженнях отримані дані можуть бути використані для побудови професіограми та психограми професії.

Ключові слова: професіографічне дослідження, професіограма, психограма, працівник податкової служби, професія, діяльність, професійна діяльність.

The article analyzes approaches to professionographic research of workers of different professions. It is noted that the existing trends in the scientific substantiation of vocational education in the relevant professions are also due to the emergence of new professions and specialties, previously unknown in the labor market, but emerging due to economic development and scientific and technological progress.

The authors note that the profession of an employee of the state tax service, with the corresponding professional tasks, arose in Ukraine at the dawn of independence. In addition, the functions of tax officials were constantly in the process of regulatory changes and transformations. Some stability in this matter is observed after the adoption of the Tax Code of Ukraine, which came into force on January 1, 2011.

The authors set themselves the goal of analyzing and researching aspects of the professional activities of employees of the State Tax Service of Ukraine and identifying the conditions and features of employment by profession as a tax worker using professional approaches and methods.

Domestic and foreign studies of the conditions in which taxpayers have to work draw attention to the problem of tax evasion and the psychological mechanisms of this phenomenon. The most important factors in a person's attitude to paying taxes, according to researchers, are: demographic variables (age, gender, income, social class, economic status, education, political preferences, etc.); attitude towards the goal (attitude towards fiscal authorities, government, tax inspectors); personal qualities (risk aversion, dogmatism).

The study of the psychological characteristics of the professional activities of officials of the tax authorities was carried out on the basis of the questionnaire proposed by the authors, which includes a list of the main conditions and characteristics of activities that can directly affect the professional activities of employees in this professional field.

The data obtained as a result of the study allow us to approach the formulation of a detailed list of conditions and features of the labor activity of the profession of an employee of the tax service of Ukraine. The presence of highlighted highly significant factors of professional activity can be assessed as the requirements that the profession imposes on an employee or candidate for a position. In further research, the data obtained can be used to build a professionogram and a psychogram of the profession.

Key words: professionographic research, professionogram, psychogram, tax inspector, profession, activity, professional activity.

Вступ. Професіографічні дослідження діяльності працівників різних професій, на сучасному етапі розвитку науки та технологій, набувають широкого поширення та застосовуються до широкої низки професій. Тенденції до науково-обґрунтованого професіографічного дослідження відповідних професій викликані також фактором появи нових професій та спеціальностей, таких як до цього на ринку праці були невідомі, а з'являються завдяки розвитку економіки та науково-технічного прогресу. У нашій країні професія працівника державної податкової служби, з відповідними професійними задачами, виникла на зорі незалежності. Поряд із цим, функції працівників податкової служби, їхні права та обов'язки, перебували у процесі постійних змін та трансформацій. Можемо сказати, що певна стабільність у цьому питанні спостерігається лише після прийняття Податкового кодексу України, який набув чинності з 1 січня 2011 року.

Постановка проблеми. Перед нами постала актуальна проблема – дослідити діяльність працівника податкової служби України з точки зору існуючих професіографічних підходів. При цьому маємо врахувати, що дана професія відноситься до категорії правоохоронних професій, а отже діяльність працівників означеної категорії професій має свою специфіку яка полягає у жорсткому нормативному регулюванні діяльності. Отже, з професіографічної точки зору, ми досліджуємо діяльність яка протікає у сфері відносин, що регулюються правом, а саме ця сфера відносин підпадає під визначення такої галузі психологічної науки, як юридична психологія.

Аналіз попередніх досліджень. Проблему професіографічних досліджень у своїх працях досліджували як закордонні так і вітчизняні науковці, зокрема: В.Г. Андросюк, В.І. Барко, Б.Г. Бовін, К.М. Гуревич, Ю.Б. Ірхін, Л.І. Казміренко, М.В. Костицький, Я.Ю. Кондратьєв, С.І. Корсун, А.Г. Маклаков, Ю.Л. Майдіков, В.С. Медведєв, К.К. Платонов, І.І. Приходько, І.В. Сулятицький, С.І. Яковенко та інші.

Мета дослідження. Проаналізувати та дослідити аспекти професійної діяльності працівників державної податкової служби України та виокремити умови та характеристики трудової діяльності професії працівника податкової служби використовуючи професіографічні підходи та методи.

Виклад основного матеріалу. Податкова система України перебуваючи на етапі становлення піддається постійним спробам реформації. Реформування пов'язано із перехідними процесами розвитку економічних відносин і носить недосконалий характер через низку суб'єктивних та об'єктивних причин.

Закордонні науковці значну кількість наукових досліджень спрямовували на виявлення та встановлення тих чинників, які формують позитивне відношення людей до податків. Зокрема, дослідники Спайсер (Spicer) та Ландстеут (Lundstend), Сонг (Song) та Ярбрау (Yarbrough) намагалися з'ясувати вплив отриманої людиною освіти на відношення до сплати податків. В результаті ними було встановлено, що громадяни із вищим рівнем освіти, рівнем податкових знань характеризуються більш позитивними показниками податкової етики. Тобто, чим вищий рівень освіти, тим більш відповідально та свідомо людина ставиться до сплати податків [1; 2; 3; 4].

Власні дослідження та дані наукової літератури дають змогу виокремити причини та фактори, які штовхають або сприяють здійсненню підприємцями податкових правопорушень. Серед факторів виокремлюють суб'єктивні та об'єктивні. Головними суб'єктивними факторами, що сприяють здійсненню правопорушень у сфері оподаткування є: корислива або інша зацікавленість, жадоба до збагачення; відсутність традицій вітчизняного платника податків щодо своєчасної і повної сплати податків, зборів, обов'язкових платежів; відсутність у правосвідомості українських громадян стереотипу щодо необхідності сплати податків як громадянського обов'язку; негативне ставлення платників податків до існуючої системи, яка реалізується неадекватними методами сучасного етапу розвитку суспільства.

До об'єктивних факторів відносяться: недосконалість та нестабільність податкового законодавства; корупційна система розподілу та доступу до коштів, робіт, об'єктів; значні податкові та неподаткові навантаження на платників податків; необґрунтована кількість пільг, що ставить в нерівні умови платників податків тощо [1; 5; 6].

Професійні взаємовідносини працівника податкової служби та платника податків динамічно розвиваються з розвитком та вдосконаленням податкової

та економічної системи держави. Відзначається, що цей розвиток має свою динаміку і особливості.

Слід наголосити, що Державна податкова служба України активно запроваджує в свою діяльність принципи відкритості та прозорості. При ДПС України та Головних управліннях створені та діють Громадські ради, які складаються з представників бізнесу та громадськості і покликані допомагати у вирішенні спірних питань між податківцями та підприємцями. Податкова служба опікується створенням навчальних програм для учнів, випускає відповідні рекламні ролики по телебаченню, радіо, в пресі, тощо. Це безумовно сприяє позитивному іміджу податкової служби та формуванню позитивного відношення громадян до сплати податків.

Зарубіжні дослідження, присвячені проблемі ухилення від сплати податків, значну увагу приділяють з'ясуванню психологічних механізмів цього явища [Fielding N. G. Joining Forces, Kitzman V. C., Stanard S.J.]. Найбільш вагомими факторами відношення людини до сплати податків, на думку вітчизняних та зарубіжних авторів [1; 3-4], є:

- демографічні змінні величини (вік, стать, доходи, соціальний клас, економічне становище, освіта, політичні вподобання, тощо);
- відношення до мети (відношення до фіскальної влади, уряду, податкових інспекторів);
- особистісні риси людини (несхильність до ризику, догматизм).

Чільне місце при цьому займає так звана «суб'єктивна норма», що формується у людини залежно від передбачуваного кінцевого результату сплати податків. Якщо він передбачається фінансово виграним, то і відношення до сплати податків буде позитивним, якщо ж ні, – то навпаки.

Формування негативного або критичного ставлення до податкової політики не є проблемою лише психоемоційного характеру. У певному соціальному середовищі формуються відповідні когнітивні установки та культивується поведінка стосовно працівників державної податкової служби. Як свідчить статистика, у кризових ситуаціях, спостерігається тенденція щодо зростання кількості протиправних дій у відношенні до податківців.

Як зазначав Е. Фромм у праці «Людина для себе», в умовах ринкових відносин це часто породжує тенденцію переважання пластичного, гнучкого і поверхневого мислення, у світі ідей – поверхневого, багатогранного, але неглибокого знання, у сфері формування особистості – пластичного, гнучкого, «ринкового» характеру [7].

Діяльність органів податкової служби за своїми функціями відносяться до правоохоронної діяльності. Правоохоронна діяльність – це державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [8, с. 42].

Психологічний аналіз діяльності працівника податкової служби вказує на те, що їй притаманні свої специфічні особливості, відмінні від інших правоохоронних спеціальностей. Насамперед, ця діяльність безпосередньо пов'язана з особливостями соціально-психологічного середовища, у якому вона здійснюється. Відомо, що громадяни будь-якої держави сприймають податкову політику і податки зокрема, якщо не негативно, то вкрай песимістично.

Діяльність – найзагальніша форма цілісного вияву активності особистості як суб'єкта. На думку К.О. Абульханової–Славської, саме суб'єкт визначає потрібну кількість активності для різних форм діяльності (на виробництві, в побуті, в сім'ї), а також якість цієї активності, тобто міру активності стосовно розв'язуваних завдань [9, с. 123]. Діяльність складається із дій або ж ланцюга вчинків – особливих одиниць довільної активності, «кроків», «сходинок» у напрямку усвідомленої мети. Більшість вчинків людини має цільовий характер. Людина вдається до них тому, що поставила перед собою якусь конкретну мету: змінити свій спосіб життя, досягти успіху в якій-небудь галузі, подолати власні недоліки, забезпечити собі добрий заробіток тощо [10; 11-12].

У професійній діяльності працівника податкової служби такими діями є перевірка декларацій, звітів, балансів, підготовка наказів, направлень, повідомлень, проведення камеральних, виїзних та невиїзних перевірок, складання актів, довідок, висновків, запитів, повідомлень-рішень тощо. Особливість професійної діяльності працівника податкової служби проявляється у певній специфіці здійснення контрольно-перевірочних заходів, коли доводиться у стислі, нормативно обумовлені, проміжки часу відведеного на перевірку виявити, встановити, викрити та задокументувати приховані та замасковані способи ухилення від сплати податків.

Враховуючи, що психічні явища проявляються в діяльності, поведінці людей – і це є їхньою особливістю, працівнику податкової служби необхідно володіти та психологічно грамотно користуватись знаннями під час проведення планових та позапланових перевірок та виявлення фактів податкових порушень у фінансово-господарській діяльності суб'єктів господарювання, перевірок офіційної інформації та зустрічних звірок, під час опитування підприємців. Звертаючи увагу на різного роду неточності, невідповідності, подробиці в документах, їх фальсифікацію, неналежне їх оформлення або оформлення для прикриття безтоварних операцій, працівник податкової служби повинен вміти відтворити цілісну картину складного, неочевидного, прихованого злочину, зуміти передбачити, змоделювати схему та викрити осіб, які стоять за цими схемами [13-15].

Під час проведення перевірок та документування податкових правопорушень, працівникам податкової служби доводиться на собі відчувати застосування з боку підприємців різноманітних тактик психологічного впливу. Вплив спрямовується на емоційну сферу податківця, мотиви та цілі діяльності, сприй-

няття відповідної ситуації. Всі ці заходи проводяться з метою відвернути увагу працівника податкової служби від фактів ухилення від сплати податків, дезорієнтувавши чи залякавши його.

Досліджуючи проблеми психологічного впливу, науковці зауважують, що вплив на стан, думки, почуття та дії іншої людини відбувається виключно за допомогою психологічних засобів і, відповідно, протистояння чужому впливу – як опір впливу іншої людини теж має відбуватись за допомогою психологічних засобів. Діалог двох сторін, як рівноправних партнерів, можливий у випадку використання ними таких методів і засобів психологічного впливу, як переконання, прохання, імітація, навіювання, наслідування, стимулювання. І зовсім протилежний вплив, а точніше тиск на партнера справляють примус, маніпулювання, деструктивна критика [13; 15-16].

Засоби психологічного впливу умовно можна поділити на декілька категорій:

- дії, які відносяться до сфери мислення (переконання, інформація- дезінформація, поради, критика);

- вплив, який має відношення до емоційно-вольової сфери особистості (погрози, залякування, шантаж, похвала, несподівані і нешаблонні дії);

- вплив, спрямований на підсвідомість.

У навчально-методичному посібнику «Дії працівників Державної податкової служби в екстремальних ситуаціях» В.В. Шейбут виділяє найбільш вживані форми впливу, що можуть застосовуватися платниками податків по відношенню до податківців під час виконання останніми професійних обов'язків [16, с. 121]. Дослідник виділяє наступні форми впливу:

- образа;
- погроза та її різновиди (погроза вбивством, погроза насильством, погроза знищення майна);
- втручання в діяльність працівника;
- домовленості;
- шантажування;
- дача хабара;
- заподіяння тілесних ушкоджень та фізичного болю;

- удар, побої, інші насильницькі дії.

У професійній діяльності працівника податкової служби палітра емоційних станів надзвичайно велика, але домінуючим є стан емоційної напруги (від помірної до надмірної), який залежить від характеру виконуваних дій, професійного досвіду та індивідуальних психологічних особливостей працівника [1; 6; 10; 17-18]. Розглянемо причини підвищеної емоційної напруженості:

- велика персональна відповідальність за прийняті рішення;

- наявність компетентних органів, що контролюють службову діяльність і можливість ідентифікації фахівця, який допустив порушення чинного законодавства;

- необхідність постійної готовності до несподіваних ситуацій;

- вплив швидкозмінних об'єктів спостереження, зовнішніх факторів;

- достатньо високий рівень конфліктних ситуацій, що виникають при виконанні професійних функцій;

- постійний вплив кримінального середовища (у тому числі через засоби масової інформації), що намагаються здійснити психологічний тиск, шантаж, підкуп податківців, створити можливості для порушення чинного антикорупційного законодавства;

- протидія та несприйняття з боку певної частини колективу.

Перелічені особливості професійної діяльності, що притаманні працівникам податкової служби, зумовлюють цілий ряд вимог до їх психічних функцій, психологічних якостей та вмінь.

Опрацювавши наукові дані щодо переліку вимог до аналогічних видів діяльності, запропонованого А. М. Столяренко [19], та спираючись на науково-практичні результати, можемо навести перелік професійних якостей працівника податкової служби:

1. здатність до вирішення професійних завдань в ситуаціях, які супроводжуються високою мірою особистої відповідальності, а інколи і небезпеки для життя;

2. готовність до ситуацій жорсткого протистояння порушникам;

3. підвищена відповідальність за свої вчинки;

4. здатність до інтенсивної міжособистісної комунікації;

5. висока психофізіологічна витривалість, пов'язана із стресовими ситуаціями професійної діяльності;

6. здатність витримувати тривалу емоційну напругу, тривожні стани, почуття страху, невизначеності, неможливості поділитися своїми сумнівами із близькими тощо;

7. постійна інтелектуальна активність (аналіз постійно змінної інформації, утримання в пам'яті великої кількості цифр, фактів, прийняття рішень в умовах дефіциту часу та інформаційної невизначеності);

8. мовної компетентності, вміння швидко і логічно пояснювати у критичній ситуації.

Подальше дослідження психологічних особливостей професійної діяльності працівників податкової служби проводилося на підставі розробленого опитувального листа, що включає в себе перелік основних умов та особливостей діяльності, які можуть справляти безпосередній вплив на професійну діяльність працівників даної професійної сфери [6; 13; 15; 17; 20]. У якості експертів виступили працівники податкової служби, що мають стаж роботи не менше п'яти років, та представляють різні регіони України. Кількість залучених експертів – 63 особи.

Обробка отриманих результатів експертної оцінки щодо характеристики умов та психологічних особливостей праці працівників податкової служби дозволили виявити різний ступінь значимості факторів, що їх обумовлюють. Оцінка середніх значень

факторів проводилася відповідно до п'ятибальної оціночної шкали у нижченаведених діапазонах:

$M = 1,0 - 1,9$ бала, такі фактори слід рахувати як не значимі;

$M = 2,0 - 2,9$ бали – мало значимі;

$M = 3,0 - 3,9$ бали – значимі;

$M = 4,0 - 5,0$ бали – високо значимі.

На підставі експертної оцінки до переліку **високо значимих факторів** дослідженням з'ясовано, що мають бути віднесені наступні:

– «Робота здійснюється у приміщенні з нормальним мікрокліматом» – $M = 4,7 \pm 0,07$ бали;

– «Розвинена воля, сміливість, рішучість та наполегливість» – $M = 4,3 \pm 0,09$ бали;

– «Темп роботи регламентований, нав'язаний» – $M = 4,9 \pm 0,07$ бали;

– «Вміння володіти собою, протистояти стресовим ситуаціям» – $M = 4,8 \pm 0,05$ бали;

– «Робота супроводжується розумовим навантаженням» – $M = 4,9 \pm 0,08$ бали;

– «Впевненість у власних силах, емоційна та нервово-психічна стійкість» – $M = 4,5 \pm 0,04$ бали;

– «Існує можливість психічного травматизму» – $M = 4,2 \pm 0,12$ бали;

– «Діяльність, головним чином, характеризується як групова» – $M = 4,3 \pm 0,10$ бали;

– «Стійка увага, швидке її переключення, широкий розподіл і великий обсяг» – $M = 4,7 \pm 0,10$ бали;

– «Достатній обсяг, швидкість і точність запам'ятовування» – $M = 4,9 \pm 0,05$ бали;

– «Робота з комп'ютерною технікою, технічними засобами» – $M = 4,5 \pm 0,10$ бали;

– «Рівень персональної відповідальності» – $M = 4,2 \pm 0,12$ бали;

– «Інтенсивність стосунків з колегами по роботі» – $M = 4,6 \pm 0,07$ бали;

– «Здатність до ефективного спілкування» – $M = 4,7 \pm 0,10$ бали;

– «Емоційна зрілість, стійкість, стриманість» – $M = 4,8 \pm 0,05$ бали;

До переліку **значимих факторів** експертами віднесено наступні:

– «Роботі притаманна монотонія» – $M = 3,7 \pm 0,09$ бали;

– «Стійкість функцій аналізаторів та властивостей сприйняття» – $M = 3,2 \pm 0,10$ бали;

– «Діяльність, головним чином, характеризується як індивідуальна» – $M = 3,2 \pm 0,09$ бали;

– «Прийняття рішень в умовах дефіциту часу та інформаційної невизначеності» – $M = 3,1 \pm 0,06$ бали;

– «Можливість виникнення психо-соматичних розладів, що зумовлені професійною діяльністю» – $M = 3,3 \pm 0,11$ бали;

До переліку **не значимих та мало значимих факторів** експерти віднесли:

– «Робота здійснюється на повітрі» – $M = 2,1 \pm 0,10$ бали;

– «Робота здійснюється у незвичайних умовах» – $M = 2,7 \pm 0,07$ бали;

– «На організм працюючого впливають несприятливі умови природного середовища» – $M = 1,9 \pm 0,08$ бали;

– «Можливе виникнення захворювань, що зумовлені що зумовлені несприятливими санітарно-гігієнічними умовами, умовами природного середовища» – $M = 1,9 \pm 0,09$ бали;

– «Режим праці та відпочинку не регламентований» – $M = 1,5 \pm 0,06$ бали;

– «Робота супроводжується фізичним навантаженням» – $M = 1,1 \pm 0,06$ бали;

– «Існує можливість фізичного травматизму» – $M = 1,2 \pm 0,08$ бали;

– «Вміти оцінювати розташування предметів у просторі» – $M = 1,4 \pm 0,09$ бали;

– «Виконання професійних завдань у ситуаціях, що супроводжуються високим ступенем особистого ризику» – $M = 1,7 \pm 0,07$ бали;

– «Здатність до різкої зміни видів діяльності» – $M = 1,9 \pm 0,07$ бали.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Таким чином, отримані нами дані дають змогу більш чітко підійти до формулювання розгорнутого переліку умов та характеристик трудової діяльності професії працівника податкової служби України. Зрозуміло, що наявність виявлених високо значимих факторів професійної діяльності з іншого боку може бути оцінена, як вимоги, що професія пред'являє до працівника чи кандидата на посаду. Відповідно і кандидат на посаду повинен за своїми професійними та індивідуально-психологічними якостями відповідати вимогам професії. У подальших дослідженнях можемо використати отримані дані для побудови професіограми та психограму професії.

Крім того, знання про фактори та характеристики професійної діяльності дає змогу більш об'єктивної оцінки можливостей кандидатів або осіб, які мріють працювати у даному напрямку, тобто можуть бути використані для більш об'єктивної професійної орієнтації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. Ірпінь, 2001. 267 с.
2. Про податки і збори населенню України / М. Я. Азаров, Г. І. Бондаренко, П. В. Мельник та ін. Ірпінь, 2000. 182 с.
3. Fielding N. G. Joining Forces: Police Training, Socialization, & Occupational Competence. NY, 1988. 246 p.
4. Kitzman B. C., Stanard S.J. The Job of Police Chief in the State of Illinois. *Public Personnel Management*. 1999. Vol. 28, № 3. P. 473-499.
5. Основи організації діяльності органів податкової міліції ДПА України: навчально-методичний посібник / за заг. ред. В. Р. Жвалюка. – Ірпінь, 2002. 237 с.
6. Плотко О. В. Формування у працівників податкової міліції здатності до саморегуляції в емоційно-генних умовах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогіка та вікова психологія». Київ, 2004. 177 с.
7. Фромм Э. Человек для себя. Минск, 1992. 253 с.

8. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / В.Т. Білоус, О.С. Захарова, В.С. Ковальський та ін.; відп. ред. В.Т. Малярєнко. Київ, 2007. 234 с.
9. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва, 1980. 335 с.
10. Иванова О.В., Москалюк Л.М., Корсун С.І. Психологія: вступ до спеціальності. Київ, 2013. 184 с.
11. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. 121 с.
12. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. Київ, 2001. 560 с.
13. Корсун С.І., Майдіков Ю. Л. Професійний відбір працівників оперативних підрозділів податкової міліції: психологічні засади. Київ, 2010. 151 с.
14. Романова Е.С. 99 популярных профессий: психологический анализ и профессиограммы. Санкт-Петербург, 2006. 464 с.
15. Ткачук Т.А., Корсун С.І. Психологія діяльності працівників податкової міліції. Київ, 2012. 194 с.
16. Шейбут В. В. Дії працівників державної податкової служби в екстремальних ситуаціях: навчально-методичний посібник. Київ, 2001. 156 с.
17. Майдіков Ю. Л., Корсун С.І. Нервова система і психічна діяльність людини. Київ, 2007. 280 с.
18. Методические рекомендации по психологическому отбору лиц, имеющих высшее образование и поступающих в ОВД / Б. Г. Бовин, Л. Я. Зыбковец, С. М. Давыдов и др. Москва, 1993. 234 с.
19. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология. Москва, 2001. 636 с.
20. Бовин Б.Г., Мягких Н.И., Сафронов А.Д. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел: справочное пособие. Москва, 1997. 344 с.